

Bröllopsseder på Gottland.

Af

Nils Lithberg.

»Vid sina Trolofningar ock bröllop bruka the något sälsynte Ceremonier, som annorstädes äre tviflzutan ovanlige», skriver Haqvin Spegel i Rudera Gothlandica om gottlänningarna, och ännu i den dag som är fortlefva bland den gottländska allmogen särskildt vid bröllopet flera »sälsynte Ceremonier» och egendomliga bruk, som numera sakna sin motsvarighet på annat håll. Det är naturligt, att det gottländska bröllopsfirandet sedan Spegels tid och ännu mer, sedan många af de egendomliga bröllopssederna först kommo till, har undergått många förändringar, beroende närmast på de förskjutningar i sedvänjor och förhållanden, som här såväl som på alla andra områden göra sig gällande. Men äfven en annan sak har gjort sitt till för att förändra och utrota. Såsom varande gamla och till största delen baserade på hednisk grund, hyste säkerligen de gottländska bröllopssederna bland sig åtskilligt, som icke med de nu rådande religionsformerna kunde anses förenligt, mycken råhet i vilda dryckeslag och burleska upptåg, mycken naturalism — ett arf från de gamla Freydyrkarna sådana de omtalas hos Adam af Bremen — som sårade den kristna sedlighetskänslan. Ungefär samtidigt med Spegels ofvan anförda yttrande läses i ett visitationsprotokoll i Rone af den 14 sept. 1680, »att stor otidighet sker med brudebång, likfärder samt brudfolkets sängledning, hvilket Prosten och Pastor ålades att afskaffa och alla sådana cerimonier stricte

efter svenska Kyrkoordningen förändra». Det är lagstiftningen, som fått gripa in och här som på många andra håll »för uniformitetens skull» blifva förstörare och nyskapare.

Detta är emellertid icke första gången, som »brudebånget» tilldragit sig rättvisans uppmärksamhet. Redan i Gutalagen hafva vi det bekanta stadgandet om »Vagnicla ferpir»¹ och under 1500- och 1600-talen äfvensom en god bit in på 1700-talet hafva vi i kyrkliga stadgar, i domkapitelsbeslut och visitationsprotokoll ofta påminnelser rörande det, som bör iakttagas vid bröllop m. m. På samma gång dessa som sagdt hafva till sin uppgift att förvanska och utrota, äro de dock synnerligen viktiga, enär de före 1683, då Spegels Rudera Gothlandica skrefs, äro de enda källorna för studier rörande gottländska bröllopsförhållanden.

Den äldsta af dessa stadgar är afskrifven i en Copiebok i Visby domkapitels arkiv från 1611, men dess stadganden återopas såsom tillkomna i Jens Bildes, Christopher Walkendorphs och Emmicke Kaases tid, hvarför den väl torde kunna sättas tillbaka till 1560—1571, då den förstnämnde hade ön i förläning, eller med all säkerhet till tiden före Emmicke Kaas' afresa 1584. Stadgan innehåller åtskilliga öfverflödsstadganden samt berör sängledningen.

En stadga af 1587 innehåller upplysningar om dag för bröllopets firande och om mageridten.

Stadgan af 1606 har en del uppgifter, som delvis komplettera 1587 års stadga.

Det äldsta protokollsutdraget härstammar från 1594, det yngsta från 1711.

Från år 1683 äro vi emellertid lyckligare lottade, i det vi från den tiden i litteraturen få beskrifningar på bondbröllop, och dessa äro icke så fåtaliga, som man vore böjd att tro. Början gjordes af

Rudera Gothlandica 3: Guthi Lands Kamr af superintendenten på Gottland *Haqvin Spegel* 1683, tryckt i Visby 1901, där i I Boken Cap VI: 6 lämnas en kortfattad beskrifning af bröllopet fram till vigseln. — Sedan följa de andra skildringarna med ungefär jämna mellanrum.

Gautauminning, 1732, af *Lars N:son Neogard* har i 4 kap. 17 § en kort, men särdeles värdefull beskrifning på ett bröllop från 1700-talets förra hälft. Manuskriptet, som förvaras i Visby läroverks bibliotek, har tyvärr icke varit disponibelt för utlåning, hvarför jag endast känner det genom de hos Sæve anförda noterna samt genom ett utdrag gjordt af teol. dr Pehr Sæve i Roma bland de Sæveska samlingarna i Uppsala.

¹ Gutalagen, hskr B., ed. Pipping: Gottländska studier sid. 39.

I *Jöran Wallins* »Gothländske Samlingar», *Analecta* II, hvilka förvaras i manuskript i Kalmar läroverks bibliotek, förekommer en beskrifning af ett gottlandsbröllop i Vamlingbo från 1700-talets förra del samt en del andra notiser ur protokoll och kyrkböcker. Jag känner dessa endast genom Säves utdrag (Gotländska samlingar IV).

Hilfeling lämnar i 3 delen af sin »Resa på Gottland» en utförlig och intressant skildring af ett gottlandsbröllop omkr. år 1800. Arbetet är mig bekant genom afskrift i Bergmanska samlingen i Gottlands nations i Uppsala bibliotek.

G. Alfvegren (prost och kyrkoherde i Fole † 1845) lämnar i ett arbete om »Gotlands geografi, historia, minnesmärken etc.» en del ganska intressanta uppgifter. Icke heller detta arbete, som förvaras i manuskript i Visbybiblioteket, har jag lyckats få del af, utan jag har fått åtnöja mig med de noter, Säve meddelar därur.

Den rikaste källan är dock »Gotländska samlingar» af *Pehr Arvid Säve*. Ursprungligen nedskref han år 1847 en uppsats om »Bond-Bröllop på Gotland» (Gotl. Saml. I. Lekar 4). Denna i och för sig särdeles utförliga och intressanta beskrifning har sedermera ökats med ett stort antal randanteckningar och noter, och dessutom förekomma i de öfriga delarna af Samlingen sagor om bröllop, bröllopsvisor, rim, ordstäf och anekdoter m. m., som i många fall kunna vara upplysande. *C. J. Bergmans* uppsats i »Gotländska Skildringar och Minnen» synes hufvudsakligen vara grundad på Alfvegrens och Säve.

Alfr. Snöbohms beskrifning af ett bondbröllop i »Gotlands Land och Folk» Del. III innehåller däremot flera notiser, som annorstädes icke anträffas och är i öfrigt ganska innehållsrik.

Ett gifvande manuskript är äfven det, hvarur signaturen D. K. meddelat några utdrag med titel *Ärsfesterna i ett gotländskt bondhem* i »Sverige, fosterländska skildringar» Sthlm 1877—78. Uppgifterna i detta äro meddelade af Maria Söderberg, under många år anställd på Nationalmuseum, senare bosatt vid Vallda, Eskelhem socken, Gottland.

Alla de nu anförda arbetena hafva emellertid, om man frånser Säve, det gemensamma felet, att de äro i ett eller annat fall ofullständiga, de skildra endast en del af bröllopet. Icke håller Säves framställning kan anses fullkomlig, enär ett stort antal notiser utan ordning och sammanhang inflikats i texten senare, hvilket gör att Säves uppsats är ett oerhördt rikt magasin, men det lämnar icke en sammanhängande eller öfverskådlig framställning. Då dessutom en stor del af ofvan anförda arbeten förekomma i manuskript och sålunda äro svåråtkomliga, vissa till och med nästan oåtkomliga för forskare på området, kunde det sålunda vara af vikt, att hvad man vet om bröllops-

firandet på Gottland samlades på ett ställe, alldenstund det säkerligen innehåller många intressanta enskildheter för kulturhistorikern och folkloristen.

Muntliga meddelanden har jag dessutom erhållit i stor utsträckning från olika delar af ön. Bland meddelarna må särskildt nämnas fil. stud. *Arthur Pettersson* och med. stud. *G. Olofsson*.

Frieri och trolofning.

Husets äldre kvinnliga ledamöter hafva alltifrån flickans tidigaste barndom varit måna om, att hos henne implanta, hvad hon bör iakttaga eller undvika, för att en gång bli gift. Hon får aldrig sopa askan i spisen neråt, utan den skall sopas upp mot elden, eljest får hon icke en vacker fästman. — Sopar man i ett hus, när hon kommer dit, och man säger »nu sopar jag mot dig», när hon stiger in i stugan, kan hon icke bli gift det året. — Hon skall alltid vara snäll mot kattorna, eljest får hon icke vackert bröllopsväder. Artar det sig det oaktadt till regn och rusk på bröllopsdagen, är det fördelaktigt att på morgonen piska kattorna.

Man känner åtskilliga knep för att taga reda på hvar fästmannen (eller fästmön) bor, såsom att taga en äppelkärna mellan fingrarna och knäppa med den, då den flyger åt det håll, där den utkorade finnes. Man plockar blomster midsommarsnatten eller dylikt för att få se den tillkommande o. s. v.

Nu har flickan »stått i kor» (konfirmerats), och sedan blir saken också mera allvarlig. När det hänger spindeltrådar (dvärgnät) i taket, säga alltid de gamla med en viss betydelse: »de' kumma frejare ti' gars». Men det är alltid en gammal regel, att när en tös kan »bädd' mä skick, tvätt' mä skick, sop' lorten ör ränga' (vråarna) mä skick u kok' ägg mä skick u mjelgråjt (mjölgröt) mä skick, så far ha gift si», enligt en annan version bör hon icke gifta sig förrän »ha kan skill' svejntarmar fran si bej slakt». Med ett ord man sätter stort värde på att få en hustru, som genast kan rycka in med i hushålls-årkorna, och som kan sköta dem med duglighet och nit (Säve II, visor, 196):

»ajn, sum kan söjslä dig till byxar u till tröjjä;
ajn, sum kan bräggä öl u gärä fäjnan palt
u sum kan smakä o, um gråjten jär för salt»

som det står i en gammal bröllopsvisa. Dessutom tog man naturligtvis hänsyn till förmögenhetsomständigheter och andra förhållanden i öfrigt; vid det personliga tycket fästes icke så stor vikt, men fanns detta dessutom, var det så mycket bättre. Däremot ansågs det för någonting oerhördt, om en bondeson tog en arbetardotter till hustru, och på många ställen var en sådan mesallians liktydig med uteslutande ur familjen. På södra Gottland delades t. o. m. bondeklassen i storbönder och småbönder, en indelning, som mera hade sin grund i gammal häfd än rådande välstånd, och mellan hvilka äktenskapliga föreningar icke ansågos berättigade.

Vid ett frieri under 1800-talets förra del tillgick det på följande vis.

Det är en söndagseftermiddag fram på vårsidan. Man har varit i kyrkan, har nyss ätit middag, och husbonden har lagt sig att hvila en stund på maten. Plötsligt väckes han: »Upp far u fa trāju pa di, de ä' frännäss här!» Det blir ett stök och spring med att göra allting snyggt i stugan, flytta stolarna på sin rätta plats, få dricka i stopet o. s. v. Det har nämligen kört in en stor lastvagn med helt par hästar på gården. Den åkande har stigit ur och talar just med drängen. Nu kommer han upp mot huset. Alla rusa ut i köket. Endast far är inne för att ta emot gästen. Han kommer in och hälsar — »Tack för de!» — blir bjuden på en gång dricka och att sitta ner en stund. Under tiden tillsäges drängen att sätta in hästarna, och man börjar stöka med kaffet i köket. Man samtalar om väderleken och utsikterna till skörden, hur långt man har hunnit med vårbruket o. s. v. Nu kommer kaffet in. Det bjuds »kaffi u halvä», och samtidigt inkomma så småningom de öfriga medlemmarna i huset. Sedan man ytterligare en stund talats vid om ditt och datt, drar gästen fram med sitt ärende. Han har nämligen den viktiga rollen att vara »förtalsman». Härtill ombedes vanligen någon mera talför storbonde, nämndemannen, länsmannen eller någon annan bemärkt man i samhället, och han har nu hälsning från bondsonen den och den med förfrågan, huruvida man skulle hafva något emot ett äktenskap mellan denne och dottern. Man dryftar saken en stund, men förrän man afgör denna, vill man gärna höra, hvad »tösi sär», och hon inkallas nu, om hon icke förut varit närvarande. Är nu saken

sådan, att den förut varit uppgjord mellan de unga eller mellan gamlefolken, blir ju afgörandet merendels tämligen lätt. I annat fall lämnas vanligen första gången intet bestämdt svar, ty det anses för en heder att ha haft många friare.

Ser nu saken ut att ha goda utsikter för sig, reser förtalsmannen hem och ingifver den väntande goda förhoppningar. Saken skall emellertid hållas tyst för utomstående. Efter en tid reser förtalsmannen ånyo och nu åtföljd af friaren på besök. Man kommer in, hälsar, blir erbjuden att sitta ned samt fågnas. Under tiden är friaren utsatt för liflig observation. Man iakttagar hans sätt att skicka sig, hans insikter i sitt yrke, hans klädsel o. s. v. och stundom går man t. o. m. ut i förstugan för att titta efter, hur rocken ser ut, om den är väl borstad och af nytt tyg m. m. Vanligtvis låter man de unga få en liten pratstund på tu man hand inne i kammaren eller någon annanstans, för att »di ska' lär' si' känn' till va'andre». Befinnes allt till belåtenhet, reser man hem och efter ytterligare någon tid kommer fadern åtföljd af fästmän att göra en återvisit. Fästmän skall nu ut och »se sig före». Man tager allting noga i betraktande: silfver, duk- och schalförråd, linne m. m. och allt visas beredvilligt, ty härpå beror naturligtvis husets anseende.

Stundom hände det äfven, ännu för en 75 år sedan, att en kvinna inledde förhandlingarna, då naturligtvis från brudens sida. En dag kommer en bondhustru till gården, och då man pratat en stund hit och dit, undrar hon, om icke en viss burgen bondflicka i den eller den socknen vore ett lämpligt parti för sonen på stället. Ställer man sig icke ovillig till saken, upplyses om, hvarest flickan nästa söndag sitter i kyrkan, huru hon är klädd m. m. På söndagen infinner sig då den föreslagne fästmannen i kyrkan, iakttar under gudstjänsten noggrant sin blifvande fästmö, och om expeditionen fått ett tillfredsställande resultat, försiggår frieriet i vanlig ordning med förtalsman o. s. v. på ofvan beskrifna sätt.

När nu fästmän varit och sett sig före, och synen utfallit till belåtenhet, gör fästmannen ytterligare ett besök för det slutliga afgörandet. Man börjar nu som alltid samtalet om likgiltiga ämnen, tills endera — nu ofta fästmöns far — leder samtalet in på det

egentliga ärendet. Är fästmän icke närvarande, efterskickas hon. Nu tillfrågas hon af fadren, om hon lämnar sitt samtycke till den blifvande föreningen, en fråga, som väl i de flesta fall, då saken är så långt avancerad, besvaras med en nigning samt ett förslaget *ja*.

Fästmannen kvarstannar till kvällen, då bland annat risgrynsgröt serveras — den s. k. *friaregröten*.

Enligt Hilfeling förekom på södret ett bruk som kallades »söka», hvarvid tillgick så att de unga tu med föräldrarnas eller anhörigas samtycke för en gång intogo samma bädd, utan att härigenom äktenskapet ansågs fullbordadt, utan kunde de slå upp och »vara lika goda för det å ömse sidor».

Detta bruk synes emellertid uppåt landet (= mellersta Gottland) i senare tid vara aflagdt, då det däremot, som vi strax skola se, därstädes vid trolofningen ansågs fullt berättigadt ännu vid 1800-talets midt; detta oaktadt det redan i Jens Bildes städga från 1560-talet föreskrifves om denna sedvänja att »sådan lättfärdig och ochristlig handel, i bruk hos en part af allmogen, skall straffas såsom boleri». Ännu 1689 klagas det dock öfver, att denna synden bland fästefolk mer och mer tager öfverhanden.

Afslutningen på det hela bildar trolofningen — *förlugningi*, som den på gottländska kallas. Spegels i början anförda yttrande, att man vid trolofningarna brukade något sällsynta ceremonier, synes icke för våra förhållanden kunna hålla streck, men ännu för ett halft århundrade sedan hade förlofningen en betydligt viktigare karaktär och en mycket högtidligare prägel än i våra dagar.

En söndag kommer fästmannen åtföljd af sin förtalsman, föräldrar och närmaste släkt till fästmöns hem. På eftermiddagen tillkännager förtalsmannen ändamålet med resan. Fästfolket går nu ut i nystugan åtföljda af förtalsmannen och föräldrarna. Då alla samlats håller förtalsmannen ett tal, hvaruti han ännu en gång redogör för ändamålet med resan, samt tillönskar de unga lycka och trefnad med t. ex. dessa ord:

»Gud Gifwe Edar Glädie och uppfylla Dätta Hus mäd sin Nåd och Välsignelse samt för Länna Edar Löka och fortsättning På Nyåret för Blifvar wår önskan och hälsning Till Edar.

Wärdaste vänner vår ankomst Till Edar På Dänna stund: Lärar väl jcke före falla Edar så undarligt Eller obekant som en ung Tobias Till Ragoll: men Elskade föräldrar jnom Detta hus: i Lika Dyrbart och viktigt ända mål är Dänna min son, som är Husbonde sänne, ärliga och välförståndige Lars Niklas Gardel Gudings i Alfwa, hit Till Edar ankomen för att Begära Edar Dåttar Dygdige och sedosama Maria Gardru Pähr Dåttar här i huset: för att sig mäd henne Genom fästning och Trolåfning Till försäkran om jtt framtida full Bordande ägtenskap i En Evig trohet få Trolåfwa varandra: och så Ledes, om Detta Nu så är Guds din och Dinna kära föräldrars willie och Behag —

så affidar vi uppå dänna vår fram ställda begäran jtt kärt och venneligt ja; hwar om jcke så för vänta vi jtt ärligt och up Rigtigt Nai = så att vi Där i Genom måge wetta — antingen wi skolla wenda oss Till dän högra Eller wenstra sidan. Amen.»¹

Nu taga de unga hvarandra i hand och handslaget bekräftas genom *påslag* af förtalsmannen, hvarvid han uttalar t. ex. denna lyckönskning:

»Vi hafve alle äran att Grattolera Till Detta viktiga handslag undar Till önskan af Den högstas Nåd, Löko och Wellsingnelse.»

Stundom användes i stället Fader vår och välsignelsen.

När detta skett, öfverlämnade fästmannen till sin trolofvade gåfvorna, hvilka utgjordes af »bok» — »salm u vanglebok» — »dok och ring». Gåfduken användes sedan till päll under vigseln, där icke särskild päll fanns såsom i Eksta (se nedan!). Ofta gåfvos utom dessa ordinarie gåfvor en större och en mindre duk, en schal, ett klänningstyg, hvaraf förfärdigades »gåvklänningen», samt en svampdosa. Gåfvorna voro inneslutna i ett knyte, *gavknöjte*, som på vissa ställen t. ex. i Lau öfverlämnades före handslaget, då fästmän under akten hade det i handen. — Stundom gaf män äfven sin fästman någon liten gåfva, en skjorta eller dylikt, detta dock mera i tysthet. På Fårö erhöll fästmannen högröda silkesstrumpeband.

Sådant synes det vanliga förloppet varit vid förlofningen, men som nämndes var bruket på vissa ställen något olika.

¹ Original i Gottlands landsmålsförenings arkiv, Gottlands nation, Uppsala.

På östra Gottland (Kräklingbo, Anga etc.) firades »prästförlofning». På söndagseftermiddagen, när prästen kommit, skedde förlofningen på vanligt sätt. Förtalsmannen höll sitt tal, men påslaget gjordes icke af denne, utan af prästen och fästmöns far under uttalande af en önskan: »Herren välsigne eder!» eller läsande af välsignelsen eller Fader vår, stundom bådadera.

Längre åt söder i Lau och Garda skedde förlofningen icke på söndag utan på lördag kväll. I närvaro af endast två »opartisske» — icke besläktade — män göra de unga handslaget, som bekräftas genom påslag af de båda tillstädesvarande. Härvid ger man äfven ett löfte, att den af kontrahenterna som sviker, skall till den andra utbetala en viss summa penningar, stundom ända till 300 à 400 daler (Säve).

Har förlofningen skett på söndag, är det kalas efteråt; skedde den på lördag, firas kalaset först följande dag, men i båda fallen intaga de unga samma bädd öfver natten. Föreningen anses redan nu giltig inför lagen, så att om någon af kontrahenterna önskar uppslag, afgöres detta af konsistorium. Önskar fästmän icke uppslag, har hon rätt att behålla gåfvorna.

Förlofningen ingås numera antingen vid jultiden eller under högsommaren och vanligen plägar ett eller ett par år förflyta mellan förlofningen och bröllopet. I äldre tider firades enligt Wallin fästnings- eller trolofningsölet på några ställen, *sedan det redan blifvit lyst*, men 1687 blef in Synodo beslutadt, att fästningsölet väl må hållas, men alltid före lysningen och samtidigt stadgas, att ej längre tid bör förflyta mellan fästölet och bröllopet än 6 à 7 veckor.

Någon söndag efteråt — om klänningstyg gifvits, när »gåvklänningen» blifvit färdigsydd — går fästmän i kyrkan för att visa gåfvorna. Hon är nu utsatt för de tillstädesvarandes lifliga intresse, ty hvar och en skall vid hemkomsten redogöra för gåfvorna och »lajns di var», och det är naturligtvis då fästmannens ära att ha gifvit sin fästekvinna hederligt »pa handi».

De upplysningar om förlofningen vi erhållit äro sålunda: under 1600-talet firades förlofningen efter lysningen och med många ceremonier, om hvilka vi för öfrigt icke hafva några underrättelser. Är

1687 beslöts, att förlofningen skulle ske före lysningen, men icke mera än 6 å 7 veckor före bröllopet. På 1800-talets midt firades förlofningen före lysningen, utan att någon särskild tid var stipulerad mellan densamma och bröllopet, efter en viss ritual, något olika i olika trakter på ön. På sydöstra Gottland skedde förlofningen på lördag kväll i endast två mäns närvaro, hvilka bevittnade gjorda öfverenskommelser och bekräftade föreningen. — Åt Kräklingbohället skedde förlofningen på söndag, omedelbart före förlofningsgillet, två män — prästen och fästmöns fader — bekräfta äfven nu handslaget, men akten öfvervares dessutom af kontrahenternas föräldrar samt inledes med ett tal af förtalsmannen. — I andra delar af ön skedde förlofningen i närvaro af kontrahenternas föräldrar. Förtalsmannen höll talet och gjorde ensam påslaget. Vid samma tillfälle erhöll bruden å samtliga ställen ring, bok och dok samt en och annan gång några andra gåfvor.

I våra dagar har seden undergått vissa rubbningar. Talet och handslaget äro borta. Man gifver hvarandra ringar och ännu kan någon gång en psalmbok gifvas som gåfva. Förlofningen sker — ofta på en söndag — i sammanhang med en mindre bjudning för fästfolkets närmaste. Det gamla bruket att gifva hvarandra gåfvor, bestående af klädesplagg och prydnadsföremål lefver kvar, men man gifver icke sådana vid förlofningen utan först en tid efteråt vid en gemensam resa till staden. Men äfven dessa bruk synas bland gemene man i vår tid vara på upphällningen, i det förlofningen mången gång numera sker inne i staden, då man köper ringar och sätter dem på hvarandras fingrar. För bekvämlighets skull sker ofta det traditionella gåfköpet samtidigt.

Förberedelserna till bröllopet.

Har nu förlofningen försiggått, så skall ju sedan, om inga videriga omständigheter komma de förlofvade att ändra tänkesätt, bröllopet stånda.

För en mansålder sedan firades bröllopet hos bondeklassen nästan utan undantag på senhösten, när skörden var inbärgad, och man slutat

»utårkar» för året. Numera firas bröllopet merendels på högsommaren eller i september. Sällan firas det så tidigt som i maj eller så sent som i oktober. Undantag finnas dock, och det kan hända att bröllop firas äfven vid jultiden, men sådana räknas merendels icke till de egentliga storbröllopen. Att undantag äfven under äldre tider förekommit, visas af ett beslut från år 1604, att inga bröllop skulle få hållas i fastan.

Bröllopet föregås af den lagliga lysningen, som sker i den församling, där bruden är hemma. En lördagskväll kommer fästfolket upp i prästgården och tar ut lysningen; förr i världen erhöll prästen före afkunnande af lysningen 2 riksdaler, stundom mera, beroende på husets välstånd; äfvenså erhöll klockaren, som frambar lysningen, en slant för besväret. Under lysningstiden ansågs det icke passande, att fästmän gick i kyrkan.

Nu först började förberedelserna för bröllopet med mera allvar bedrifvas. Första lysningsdagen gör fästfolket besök hos anhöriga och vänner för att anskaffa tjänstgörande. Dessa äro *Bruttbonden* — hvartill vanligen ombedes någon mera bemärkt man i samhället, såsom prästen, skolläraren eller någon besläktad storbonde »mä go talgäve» — vidare *Bruttövassku* — vanligen prästfrun eller någon annan mera framstående kvinna, som med smak kan klä bruden och dessutom möjligen kan ha vackra brudsmücken att låna henne — *Ungmansdrängar* och *Bräudpejkar* eller, som de numera kallas, *Mas-skalkar* och *Tärnar* — nu för tiden stundom ända till 15 par, utvalda bland de ungas släktingar och ungdomsvänner — vidare *Skaffare* och *Skaffamor*, *Ungskaffare* och *Skaffajungfru*, en eller två *Spelmänningar*, *Kokamor*, *Kärvaskasske* (kärlvaskerskan) och *Öltappare*.

Till skaffafolk tagas vanligen några mera bemärkta och duktiga personer inom socknen, spelmänningar utgöras af ett par unga bondpojkar, som äro kända för att kunna väl handtera sina fioler. De gamla spelmännen ser man numera sällan till, och stundom får i brist på fioler ett dragspel eller en orgel ersätta »fäjiolen». Kokamor är någon hustru af bonde- eller småfolksklassen, som är skicklig i matlagning, ty på maten vid ett bröllop beror mycket af gästernas trefnad. Till kärvaskasske tages någon arbetarhustru i grannlaget

och till öltappare någon dräng i gården, som kan vara kvick i benen.

I vissa aflägsna delar af ön, Hablingbo och Vamlingbo m. fl., finnas ännu tvenne befattningar kvar, hvilka uppåt landet numera äro försvunna; dessa äro *Kunmädru* och *Värderingsmannen*. Kunmädru utväljes bland brudens närmaste släktingar — en faster, moster, svägerska eller syster — som jämte »bruttövassku» uppvaktar bruden; värderingsmannen är den, som kör den vagn, hvarpå *värningskistu* föres — det är den kista, som innehåller brudens eller brudgummens hemgift. En viktig funktionär, som numera tycks vara alldeles försvunnen, var *Svaromannen*, hvilkens uppgift var att besvara bruttbondens tal, när man »kom i går» — hans roll har nu öfvertagits af skaffaren.

Det som icke medhinnes första dagen fullbordas under de följande lysningsdagarna.

En sed, som numera är afskaffad, var, att bruden till de tjänstgörande m. fl. vid bröllopet utdelade gåfvor, bestående af kakor, strumpor eller vantar. Strumporna stickades af bruden själf. I början af augusti när det blef »luppar ej nytar» — »nytluppar» kallas de tidigaste kärnbildningarna i nöten — började fästmän »sitta kväll», och hon kunde nu sticka ända till 30 par strumpor, stundom var det dock icke mer än ett dussin eller så, men i de flesta fall höll sig antalet omkring 20 par.

I något sammanhang härmed — ehuru ovisst hvilket — står säkerligen seden att samla »*hankleull*». Något före bröllopet eller under lysningstiden gick fästmän ut i bygden med uppfästadt förkläde stundom af dubbla längden — sammansatt af tvenne — samt bad om en »tutt» ull till sitt hushåll. Denna ull, som kallades hankleull, upptogs hos alla i socknen och alla, äfven de, som icke bjödos till bröllopet, voro skyldiga att lämna bidrag. Hon gick på några ställen i stöten och lämnade kvar, hvad hon under dagen hopsamlat på det sista. Sedan hon slutat, hemfördes all ullen, som stundom uppgick till flera lispund, så att en del kunde säljas. Bruket synes längst ha bevarats i Eksta, men upphäfdes af prosten P. Wallgren.

Då man hör namnet »hankleull» är, man närmast böjd att sätta denna ull i samband med de gåfvor, som bruden utdelade, bestående af strumpor och »hanklar» (vantar). Hvaruti detta samband består eller om öfver hufvud taget något sådant funnits, är dock särdeles dunkelt. Ullen insamlas tydligen, när sticksömmen redan bör vara färdig och kan sålunda — icke i den gestalt bruket nu har — vara afsedd att utgöra materialet till hanklarna och strumporna. Snarare vore man böjd att antaga, att ullen skulle utgöra ett vederlag in natura för den utgift bruden åsamkas genom att bortskänka gåfvorna. Dessa betraktas heller icke som en direkt gåfva från hennes hem, utan som en utgift för henne själf, enär de upptagas som en särskild post i medgiften, jfr en värningslista från 1693, i de säveska samlingarna, där en post är upptagen: 13 ärmkläden till att utdela på sin bröllopsdag, som i våra dagar äfven kallas muddar. Dessa ersatte stundom ännu i senare tid den öfriga sticksömmen, liksom en brosch eller dylikt nu får göra samma tjänst. På Fårö erhöll bruden för hvart par strumpor af den, som mottog dem, en tolfskilling.

En motsvarighet till bruket att samla hankleull hafva vi i ystningen. I Eksta — där folket för öfrigt sedan gammalt varit känt för att kunna ysta (Aikstbousst) — var det vid bröllop eller gästabud brukligt, att hela bidlaget (se sid. 81 not 1), som i regel där omfattar 3 gårdar och cirka 24 hushåll, bar ihop mjölk och ystade gemensamt. Ostarna, som voro åttkantiga, gjordes gårdsvis, och den, som skulle hålla gästabudet, erhöll halfva antalet. Numera är bruket alldeles försvunnet, men ännu 1867 gick bruden 14 dagar före bröllopet kring och bar ihop mjölk, af hvilken gjordes ost, vinstarusst (löpeost) och stajkusst (brynost).¹

Osten, som på visst sätt hade en särskild betydelse, då den, som vi skola se, serverades *jämte fladen* vid bröllopsmiddagen, som en särskild rätt under vissa ceremonier, var sålunda tillkommen på kooperativ väg, under det att fladen däremot bakades, medfördes och delades af kunmädru.

¹ Äfven efter barnsäng sändes en piga ut att bära ihop mjölk, af hvilken gjordes ost. När kyrktagning skedde, gick hustrun först in i prästgården och lämnade en ost.

Senast en 8 dagar före bröllopet, stundom mera, tog man itu med den egentliga tillagningen. Då kom kokamor, som skulle tillreda maten. Förut hade man slaktat, mälat och malt. Det yttrande, som en bonde fäller i en gammal bröllopsvisa (Säve II, Visor, 196):

Um vör nå sla ihel a lamb u nåklä gräjsar
A gas u träjä hyns, så kan hä läukor (likväl) späjsä.
Ha vör ajn tunnä öl u itt staup bränneväjn
U nåklä kakur till — äh! da jär Bonden fjän!

får nog inte tas så kontant. Det är väl den allbekanta gottländska blygsamheten, som återigen tagit sig uttryck — denna gång i vers. Nej, när det skall vara kalas på Gottland, så skall det vara med besked. Nu slaktas ett eller ett par ungnöt, ett par lamm och grisar; man anskaffar fisk från kusten, ofta fjällfisk; en och annan gång användes äfven lutfisk eller kabiljo; 2 å 3 tunnor öl bryggas och stundom sätter man styrka på ölet genom att under jäsningen ned-sätta en korkad brännvinsflaska i vörten. Så är man i staden och handlar (Samtahl mellan Rasmus Glaumungs etc., Visby 1905):

»väjn u bränneväjn
u sucker, ingefärä
u pipper, sväskén, russäjn»

man köper konjak, rom, punsch, och allting skall vara hederligt tilltaget, så att ingenting tryter de stundom till ett hundratal uppgående gästerna.

Särskildt med baket får nu kokamor stort bestyr samt med tillagande af stekarna, äppelkakan och köttbullarna o. s. v.

Nu är det endast bjudningen af gästerna som återstår. Bröllopet firas numera i brudens hem på lördag, endast i undantagsfall på fredag; åtminstone är så förhållandet å mellersta Gottland.

Hvad platsen för bröllopets firande beträffar, synes det icke alltid varit brukligt att fira bröllopet i brudens hem. På biskop Wallins tid hölls bröllop, »där bruden skall blifva boendes, men icke där hon är hemma eller tages», och äfven i 1587 års stadga synes bruket varit vacklande, då det talas om huru många karlar man skall utsända

mot *sin brud eller brudgumme*. I Gutalagen fastställes däremot uttryckligen, att bröllop skall hållas där, som ungi maþr (unge mannen) är, och att ungi maþr skall sända tre män mot sin brud.

Dagen för bröllopets firande har varit utsatt för många växlingar, och här har man också sju olika dagar att välja på. Numera hålles bröllop som nämndes vanligen på lördag och söndag; för 25 år sedan — när det ännu var brukligt att hålla bröllop i »dagarna tre» — firades det allmänt på fredag. Bergman och Snöbohm, som uppgifva fredagen som bröllopsdag, sammanställa detta bruk med dyrkan af Frej och Frigga. På 1840-talet firades bröllopet ännu en dag tidigare — på torsdag, på vissa ställen äfven på tisdag — detta när bröllopet åtföljdes af hemkomst — och enligt Säve ansågos tisdagen och torsdagen som lyckliga för bröllopet. I 1587 års stadga fastställes, att »de skall drage af sted — nämligen magföljet eller brudföljet — så de ere vid kirken om Söndagen för middagen, men kommer der någon efter middags stunden till kireken, då skall Sogne Presten icke gifve dem sammen den dagen»; strax nedanför läses om dem, som kommo druckne »till kirken om Söndagen eller Måndagen, när Brud Mässan hålldes». Det synes sålunda varit sed att hålla bröllop på söndag. Det samma framgår af 1606 års stadga: »— och skall Bröllopet intet längre vara än till om Måndags aftonen och om Tisdagen skall all bröllopskost hafva en ända. Skedde bröllopet om söckendagen i veckan, så skall *dock* bröllopet intet längre vara än i två dagar.» Följaktligen brukades äfven nu söndagen som bröllopsdag, men den möjligheten uteslutes dock icke, att bröllop äfven kan ha hållits på andra dagar i veckan — enligt 1587 års stadga synes måndagen i så fall varit den vanligaste.

Bruket att fira bröllopet på söndag fortlefde ännu 1808 i Eksta samt, om man får döma efter en anteckning i prosten Ekholtz' dagbok vid 1700-talets midt, äfven i Linde, då han omtalar, att han efter gudstjänsten var på bröllop vid Hesselby. Samtidigt härmed firades bröllop äfven på andra dagar i veckan, ty 1680 den 17 nov. beslöts i konsistorium, att bröllop ej bör firas på onsdag eller fredag, som äro böndagar, hvilket visar, att äfven söckendagarna vid denna tid togos i anspråk.

Af det föregående har således framgått: vid 1500-talets slut skulle bröllopet firas på söndag — i nödfall på måndag. Sådant är förhållandet äfven under 1600-talets början samt här och där på ön ännu så sent som omkring år 1800. Från 1600-talets början veta vi, att bröllop äfven kunde firas på en söckendag, hvilken som helst. Dock stadgas det vid samma århundrades slut, att det icke bör vara en onsdag eller fredag. På 1840-talet ansågos af gammalt tisdagen och torsdagen för lyckodagar vid bröllop. Tisdagen nyttjades merendels, när hemkomst firades. Denna har emellertid under det sista halfseket mer och mer aflagts, och så har bröllop samtidigt flyttats till slutet af veckan, ty man skulle alltid på söndagen »ga ungfålk i körke». När bröllopet firades på en torsdag, var det emellertid stillestånd på lördagen — eller tredje dagen. För att undvika detta har troligen bröllopet så småningom flyttats till fredagen, då det kunde fortgå i tre dagar utan afbrott till och med söndagen. Nu har tiden ytterligare afkortats. »Fredagsbröllop» ha alldeles fallit bort eller nyttjas endast i undantagsfall, och bröllopet firas numer i de allra flesta fall på lördag.

En åtta dagar före bröllopet rider nu en »masskalk» omkring samt utdelar tryckta biljetter med bjudningen till bröllopet; till de aflägsset boende sändas biljetterna med posten. Stundom får numera velocipeden göra tjänst som häst.

Detta sätt att bjuda är icke gammalt, och ännu för 25 år sedan användes seden att bjuda med läxa, d. v. s. med en för tillfället särskildt författad text.

Åtta dagar före bröllopsdagen — om bröllop hölls på torsdag, sålunda torsdagen veckan förut — redo de båda ungmansdrängarna på morgonen upp till bröllophuset, och man kände genast igen dem på de kraftiga pisksmällarna, som »nästan liknade skott». Bjudaren skulle vara snyggt klädd i blå kläder, och på Hilfelings tid skulle han ha rocken fodrad med rött rask. På hufvudet hade han hatt, vidare var han klädd i stöflar och sporrar. Hästen hade en tid förut fått stå på stall för att bli »öjskar» och liflig och för att få godt hull; manen och svansen voro flätade eller friserade; betslet var ofta utstyrdt med påsatta snäckor (Cypræa) eller »ormskallar» som

de kallades. Sådana betsel användas för öfrigt ännu i dag här och där på ön.

Ungmansdrängarna stiga in i brudhuset och få »ti bästar» samt upplysas samtidigt om hvilka, som skola bjudas. Så börjar färden. Med sina stora »smällsvejpar», som skola hafva röda skaft, stundom omvirade med hvita skinnremsor, samt en lång hvit lädersnärt, ytterst försedda med ett hampsnöre till smäll, gifva de nu ett par väldiga klatschar. Så bär det ut genom gatgrinden en åt hvar håll, hvarvid brudens marskalk alltid först rider till prästgården. Bröllopsbjudaren igenkännes alltid på de täta pisksmällarna. Han spränger fram på sin ystra springare i vild fart; när han möter någon, smäller han med piskan; när han far förbi ett hus, smäller han med piskan; när han kommer i gård för att »främme sitt ärendes», smäller han. När han far likaså; när han rider ensam på skogen, smäller han äfven — för att bryta den enförmiga tystnaden. Det hela ger intryck af ung, spänstig kraft, af glädje och eld och lif — sådant det just anstår den fest han förbereder.¹

När nu bröllopsbjudaren kommit i gård och stigit af hästen, dammar han först af sina stöflar med en för ändamålet medhafd papperslapp eller med näsduken, om han håller sig med sådan, så frågar han om värdfolket är hemma. Han stiger sedan in i stugan och slår dem i hand, som han skall bjuda. Går sedan och ställer sig vid dörren samt uppläser sin läxa af t. ex. följande lydelse:

»Frid och glädje vare öfver detta hedervärda hus!

Ifrån första skapelsen allt intill nu har Gud haft höga och visa afsikter med människan, hvilket daglig erfarenhet bevittnar. Han

¹ Utom anhöriga bjudas naturligtvis de närmaste grannarna. För detta ändamål är socknen indelad i ett visst antal bidlag eller budlag. Ett bidlag består af ett större eller mindre antal gårdar i socknen, hvilka sinsemellan hafva skyldighet att bjuda hvarandra, men *utom* bidlaget har man inga skyldigheter. Bidlaget utgör äfven på annat sätt en gemenskap t. ex. vid ystningen (se ofvan) och motsvarar möjligen äldre byalag eller byar. Som exempel på bidlag kan nämnas Valls socken, som delas i två bidlag, det ena väster om kyrkan, Västa-Vallar, det andra öster om kyrkan, Austa-Vallar. Eksta socken delas först i Kyrkbyn och Aikstvästre. I kyrkbyn äro tre bidlag, bestående hvardera af tre gårdar 1) Qvie, Sigers och Lärदारfve, 2) Uggårds, Grymlings och Lillgård, 3) Mellings, Rundarfve och Stjärnarfve; i Västre äro bidlagen sex.

skapade först en man och gaf honom genast löfte om en kvinna honom till hjälp. Nu har äktenskapet alltifrån tidernas början varit och ännu fortfar, och vid samma tillfälle bör förnöjsamhet och glädje vara det mest rådande hos oss, ty det pryder Guds heliga ändamål och bevisar hans ära vid en så viktig inrättning.

Nu har Gud utsett för unga karlen och husbonden Kristoffer Valdenström samt dygdesamma inspektorsdottern Johanna Eneqvist i samma socken. Dessa förutnämnda personer komma genom försynens milderika styrelser och med sina föräldrars ömsesidiga samtycke att fira sin viktiga och glädjefulla föreningsfest den 4 oktober eller i dag åtta dagar; alltså får jag på begäran från husbonden Kristoffer Möllerström [Möllbjers i Roma] och hans kära hustru anhålla, om detta husets anhöriga ville vara af den godheten och eder uti förberörda gård och socken på förutnämnda dag infinna eder kl. 10 f. m.; alltså (beder) jag som är deras utskickade sändebud att det icke må förgätas.»¹

På sina ställen — särskildt där hela hushållet bjudes — börjar bjudaren, så fort han kommer in, sin läxa utan att hälsa eller ens ta af sig hatten.

Sådana högstämda och högtidliga bröllopsläxor, som den nyss anförda, äro från 1800-talets förra hälft och ännu en god bit in på århundradets senare del ingalunda sällsynta och uppträda stundom i flera upplagor, som år för år förbättrats. Men deras ofta svassande ordprål och högtidliga innehåll, som i de äldre gör intrycket af en efter konstens regler författad predikan, i de yngre för med sig en betydligt stark fläkt af nyromantik och Atterbom, och som i de öfriga bröllopstalen ännu mer än i bidläxorna träder oss till mötes, är säkerligen icke synnerligen gammalt.

De äldre bröllopstalen hade säkerligen en helt annan karaktär att döma af ett par bevarade bidläxor, hvilka för våra ögon te sig som en obegriplig ramsa osammanhängande ord, stundom med löjligt innehåll. Den äldsta uppteckningen af en sådan, som jag känner, återfinnes i Wallins *Analecta*, afskrifven hos Sæve: *Samlingar IV*, Sägner 340. Den är af följande innehåll (om andra sådana se Tillägg, s. 90!):

¹ Meddelad af förre husbonden L. P. Johansson, Aumunds i Roma.

Bröllopsbjudning.

Jag har an kerlig u an ven-
lig boin u så an fleitelig helsning
ifra mei Bror Jacu u hans kira
festmojj, emäda Gud har så lagi
u folki har så ärni

*Att giff buff(?) brun doifler vali
knappar i mani(?)*

troi silar pa

roger u sinap skul Er fa

troi fat morsan(?) pa bordi

*troi risper(?) ginum bryggerhäus-
duri*

mitt ginum sopqvasti

nei sla kring golfvi

skämmas i durengei.

Jacu, gå äut pa Gardi, ta
blocki u bläsi, koir i böin u kaupa
et stop aitar u et stycke vatten-
lagt flinta u gärä ä leite gästa-
bud, sum vör gärde i fior i hoi-
släti.

Ja gick i lagum go tejd;
skulde varä gumma till Nils Ben-
skens bani; när ja kom till Nils
Bensken, sa var inte Nils Ben-
sken haime, dä mäd så la ja mi
pa Rakors seng, så kom Rakor
u Nilson hajm.

»Så rakte han dig velle da?»

»Tig Er stilla, go herrar, lät
mi få tala sum vait.»

Jag har en kärlig och en
vänlig bön och dessutom en flite-
lig helsning ifrån min bror Ja-
cob och hans kära fästmö, emedan
Gud har så lagat och folken ha
så ärnat

*Att giff buff brun doifler vali
knappar i (häst-)manen*

tre sela på

rofvor och senap skulle ni få

tre fat sand (mordsand ngotl.)

på borden

tre rispor genom brygghusdörren

midt genom sopkvasten

nio slag kring golfvet

skämmas i dörrvrån.

Jacob, gå ut på gården, tag
blocken och bläsen, kör till sta'n
för att köpa ett stop etter och
ett stycke vattenlagd flinta och
gör ett litet gästabad, som vi
gjorde i fjor vid höslåttern.

Jag gick i lagom god tid;
skulle vara fadder åt Nils Ben-
skens barn; när jag kom till Nils
Bensken, så var inte Nils Ben-
sken hemma, fördenskull så lade
jag mig på Rakors säng, så kom
Rakor och Nilsen hem.

»Så råkade han dig väl då?»

»Tiger stilla, go herrar, lät
mig få tala som vet.»

Redan dagen före bröllopet börja en del af gästerna samlas i bröllopsgården — särskildt de mera aflägsset boende samt tjänstgörande. Skaffarfolket har fullt upp att göra med att ställa i ordning borden, hjälpa till med att gnida tallrikarna, räkna upp de lånta kärlen, skedarna m. m., ta reda på i hvilken ordning ölfaten skulle tappas o. s. v. Vid 2-tiden på eftermiddagen börja de ungdomar, som skola fungera som tärnor och marskalkar, infinna sig för att »klä». Detta arbete tager ofta en ganska lång tid i anspråk, och stundom hinner man icke med allt den dagen, utan en del får stå öfver till själfva bröllopsdagen, då man redan vid 5-tiden på morgonen kan få se ungdomarna i lifligt arbete på gården.

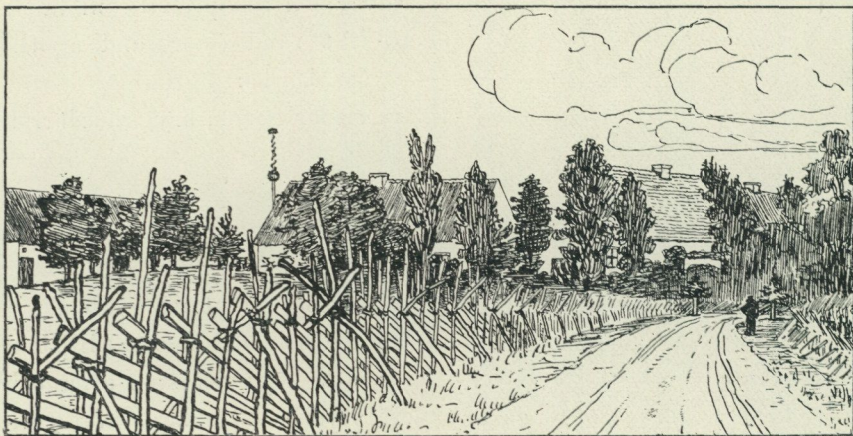

Fig. 1. Kyrkbinge.
Gothem, juli 1905.

Det viktigaste vid klädningen är »ungmansstängen». Denna utgöres af en hög gran stundom mer än 20 alnar — det största träd man kan erhålla — hvilken kvistas och skalas hel och hållen med undantag af själfva toppen, som skall sitta kvar. Ungmansstängen reses midt på storgården och har sedan under bröllopet en viss betydelse. Ty alltid när man kommer i gård med brudgummen, eller när man kommer från kyrkan, skall man färdas omkring den, och när brudparet på aftonen är ute och visar sig, skall man gå omkring ungmansstängen. Stundom binder man äfven en lång gir-

land, som viras omkring stängen från toppen nedåt midten. När vigseln sker i kyrkan, reses ännu i vissa delar på ön — särskildt på »Sudret» — en dylik stång på prästgården eller vid kyrkan.

Vid stora inkörsgrinden reses en äreport, bunden af granris eller — på sommartiden — eklöf, samt dessutom utstyrd med granna pappersband och rosetter. Närmast utanför äfvensom inåt gården resas unga granar af manshöjd, hvilka bilda en häck in till bröllopshuset. Stundom — såsom exempelvis i Gothem skalas äfven dessa granar, så att endast toppen sitter kvar, ett bruk, som på Hilfelings tid ännu förekom äfven i de mera centrala delarna af ön — i Viklau, Roma och Sjonhem. Närmast kyrkan garneras understundom å ömse sidor om vägen med liknande granspiror, ja till och med mellan kyrkogårdsporten och kyrkans portal, se fig. 3. Vid gårdarna utefter den väg, där brudföljet skall färdas till kyrkan, resa vännar och grannar äreportar, se fig. 4.

Öfver den mindre grinden, »lillgårdsgården», på bröllopsgården slås en hvalfbåge af granris eller löf med pappersrosetter. Å ömse sidor om trappan uppresas granar eller björkar, och dörren in till huset siras rundt omkring med girlander. Ofta har någon af ortens mera konstförfarna ynglingar fått visa sin skicklighet genom att förfärdiga en transparang af papp med brudfolkets namn, hvilken på aftonen under bröllopsdagen upplyses.

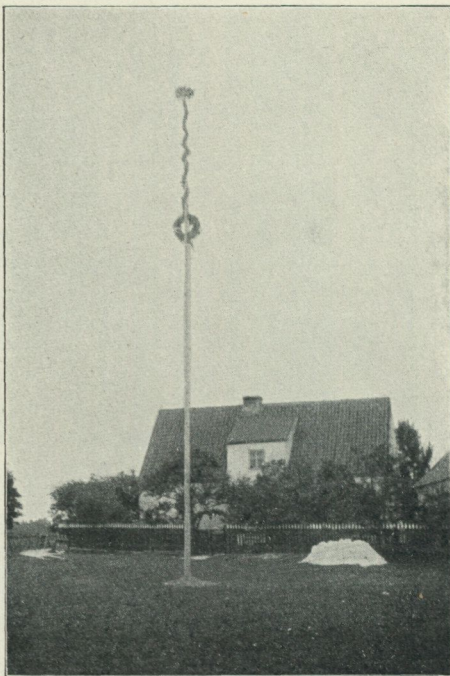

Fig. 2. Ungmansstång på storgården
Kyrkbinge.

Gothem, juli 1905 (nu på Skansen).
O. V. Wennersten fot.

»Klädningen» af kyrkan får oftast anstå till själfva bröllopsdagen. Vid ingången till kyrkan resas ett par stora björkar, äfvenså i koret — en på hvarje sida om altaret. I brist på löfträd användas på det sista stället vanligen enar. Altaret prydes med krukväxter och nedanför utbreddes en schal eller en matta, som beströs med blommor och som utmed kanterna förses med en ranka af blommor och grönt. Endast i undantagsfall klädes numera brudstol.

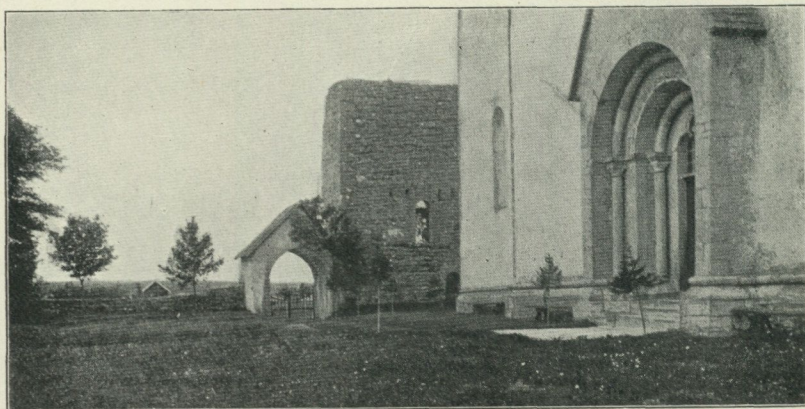

Fig. 3. Gothems kyrkogård, juli 1905.
O. V. Wennersten fot.

På Hilfelings tid — vid 1800-talets början — var klädseln ännu vida rikligare. Utom »himlarna», om hvilka vi strax skola tala, var huset och gården i öfrigt mera praktfullt utstyrd. Gården var »lagd med påförd sand och beströdd med hackadt granris». »Stora ingången till Bröllophuset är med Gran och Lingonris beklädd så väl på sidorna som ock ofvanföre, där kransar, kronor, Hjärtan, Rosor och Bouqvetter utgjorde prydnaden — likaså woro de inre dörrarne både utan så väl som innantill beklädde, dock aldramäst Dörren till Bröllopssalen, det största Rummet, eller s. k. Nystugan (Helgdagsrummet). Detta war i synnerhet mycket väl beprydt med girlander, festoner och små Bouqvetter öfver alla wäggar Fönster och dörrar, tillika med skänken — som hade sin Himmel mycket grann och utzirad — gjordt af lingonris, mästandels på lakan fasthäftade till

Wäggarnas beklädning, somligstädes där så många lakan ej kunde fås, woro lingon ris quistarne med Deg på hwita wägarne fastsatte, som gaf ett både täckt och angenämt utseende.

Ett helt dussin speglar samt taflor, både egne och lånte, bidrogo till magnificansen; under hwilka sågos i wågor brutne fina Musselins dukar och Serwetter, hwar på mycken grannlåt af artificielle Blomster och Band, qwistar och Guldpapers Hjärtan samt andre figurer woro fästade.»

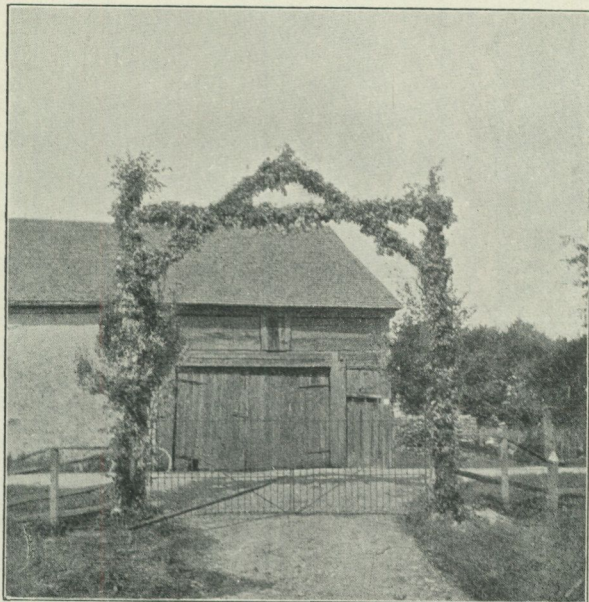

Fig. 4. Port vid vägen nära Hemse.
K. A. Berlin fot. 1905.

Ett bruk, som ännu i mannaminne förekom, men som numera så vidt jag vet är alldeles försvunnet, var att klä »himlar». Den förnämsta himmeln var uppsatt öfver bordet ofvanför den plats, där brudparet skulle sitta, och utgjordes af ett fint hvitt lakan, som med fem stygn — ett i midten samt ett vid hvarje hörn — fästes i taket så att dukens hörn till ungefär ett kvarters längd voro fritt nedhängande. Himmeln var garnerad med många sorters granna band,

med guldpapper och buketter och ifrån midten af himmeln nedhängde en grön krona stundom omgifven med en dubbel krans af blommor, utomkring hvilken var fästadt annat grönt — mindre kransar, kronor och hjärtan. I Hilfelings beskrifning är himmeln synnerligen stor, hopsatt af tvenne lakan.

En himmel skulle alltid finnas äfven i brudkammaren, där de unga skulle tillbringa bröllopsnatten. Stundom fanns en mindre himmel af en serviett eller dylikt öfver skänken, hvilken som vi

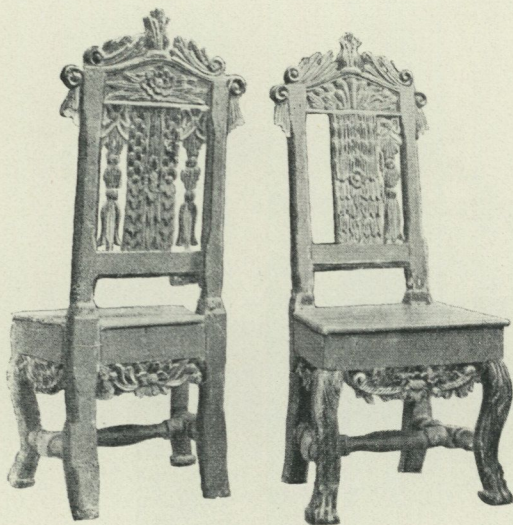

Fig. 5. Brudstolar, från 1700-talet.
Hörsne kyrka, Gottl. K. A. Berlin fot. 1905.

sett hos Hilfeling, dessutom äfven var klädd med blommor och grannlåter; små himlar förekommo äfven öfver de hyllor, på hvilka ölståndkorna hade sin plats.

Tvenne låga pallar, hvilka användes vid hemvigseln eller efter kyrkvigseln vid sängledningen, skulle kläs med hvitt tyg och blommor. Likaså skulle de tvenne stolar, på hvilka brudparet satt, innan färden anträdde till kyrkan, kläs med granna blomster och band.

I kyrkan kläddes brudstolen, fig. 5, i hvilken brudparet åtminstone i senare tider icke satt, med ett hvitt lakan, prydt med granna pappersrosetter samt med blommor och grönt. Brudstolen har emellertid på sista tiden kommit mer och mer ur bruk, men ännu på 1890-talet förekom vid ett tillfälle brudstol i Vall — detta dock mera som en kuriositet.

Det är med allt detta, som tärnor och marskalker få gripa sig an. »Tösarna» få binda och göra de lättare arbetena, under det »sårkarna» och drängarna »drar hem löfven» från marken, »slar stang

upp» samt förrätta de gröfre sysslorna. Allt sker under glam och glädje, under skämt och klingande skratt, och kan någon af sårkarna en stund stjåla sig undan de öfriga och komma in på laden för att hjälpa tösarna med att knipsa af löfven eller riset, försummar han aldrig tillfället, men vanligen blir han snart ertappad och utsläpad till sitt arbete. Man går i glad förväntan på de kommande högtidligheterna, och ofta är dagen före bröllopet för ungdomen den roligaste under hela festen.

Inomhus stegras brådskan till en förtviflad fart; vid 5-tiden — *otendagstid* — börja sänningarna komma, och då skall sänningfolket ha sin berättigade tillsyn. Sänningar kallas de matvaror, som af bröllopgästerna, såväl närboende som »langfärdnes», medföras till bröllophuset. För att föra sänningarna använder man ofta stora korgar, *sänningkorgar*, som äro enkom afsedda för detta ändamål. Det är nu någon af ungdomarna i gårdarna, som får gå med sänningarna, vanligen tjänstfolket, men stundom äfven dottern i huset, hvilken då bjudes till bröllopet, såvida hon ej förut erhållit bjudning. Hon medför ett spann mjölk eller en flaska grädde samt sänningkorgen med t. ex. följande innehåll: 3 st. stora hvetekakor, en rispannkaka — på vissa håll »äppelpångkake» — ett par marker smör, omkring 20 stycken stora saffransbullar samt därjämte en vacker fårstek och om så kunde fås färsk fisk. Släktingarnas sänningar voro i allmänhet rikligare än grannarnas.

Sänningfolket trakteras med kaffe samt kvällsmat, som åtminstone på vissa håll ätes före den vanliga kvällsmåltiden vid $\frac{1}{2}$ 7-tiden, och i hvilken alla deltaga. Det serveras smörgås, limpa eller hvetebroöd, ansjovis, kallt kokt kött med senap samt aptitssupen och därefter pannkaka. Klädningsfolket, som nu haft ett litet afbrott i sitt maktpåliggande göromål, får nu ge sig ut igen, men fram emot 10-tiden blir det nytt matbud; nu skall »måjgråten» ätas. Det är nu den ordinarie kvällsmaten, som ätes, och som innebär, att nu bör det egentliga arbetet för dagen vara slut. Efter smörgåsmat, bestående af bröd och smör, ansjovis och kött — som förra gången — inbäres hufvudrätten, gröten. Denna utgöres alltid af risgrynsgröt, och under kokningen har man instoppat en mandel eller böna, ibland

till och med ett sviskon, och den, som erhåller bönan, skall »stå blank» d. v. s. fira bröllop nästa gång. Det säges allmänt om gröten, att om den är »sviden» — vidbränd — är flickan icke mö. Förr i världen åts alltid äfven fisk på kvällen före bröllopet.

När måltiden är slut, och man »tackat Gud för mat», går man ibland ut och fortsätter arbetet, om det är särskildt brådsande, annars tar sig ungdomen gärna en svängom på kvällen efter ett dragspel omkring ungmansstängen ute på storgården. I allmänhet drar man sig dock tidigt tillbaka för att icke bli utschasad i förtid, ty krafterna bli nog senare tagna i anspråk. I äldre tider dansade man alltid med bruden denna kväll, och man tycks ha haft en del ceremonier med ett ljus, som skulle tändas under ringdansen. Säve, som omtalar detta, har endast en sådan anteckning, men ingen närmare beskrifning, huru saken tillgick.

Under natten skulle bruden alltid i Eksta ligga emellan tärnorna, som förr i världen endast voro två stycken.

Tillägg: Om bidläxor.

Utom den ofvan sid. 83 anförda bidläxan, hämtad ur Wallins *Analecta*, förekomma tvenne äldre sådana på skilda ställen upptecknade hos Säve i hans samlingar. Den ena (i III, Lekar, 22) är använd, när *barnen* leka bröllop. När bröllopsbjudaren kom ridande på sin käpphäst och smällde med piskan, stannade han framför det provisoriska bröllophuset och uppläste en läxa af följande lydelse:

»God dag, god dag! Jag skall helsa så mycket från min kära bror (Jacob), hans kera kuna och hans kera fästemö. Gud har så laga', folken vill så ha', att oe (vår) munsören och astumors kera dotter skall ha' hvarandra

Knappar i Valle
Han hattar i Halle
Trumslagarn i Walle
Han kårde för uss alle.

(Och sist säger han):

Jag tog en spräcklig bytte
Slog han i — och han kom alldrig till gards mer!»

För den andra har Säve till sagesman Hedda Lovisa Rundberg, f. 1801. Den lyder:

Bryllaups-Lexå.

Far har så laga u Mor har så
skicka, att min brorsun skall gifta si'
mäd edä astumors dottris pejka. U
derpa skall jag nå bjanda Idor inn-
finna Jär ej Allfrida gard um Torsdags
morgu klukku ate att hājra pa daj-
rens atlöjge u nöje.

Asebuff u Akebuff u Drum-döjveli buff
mala mala
knappare mala
Storsilar på
u rogur u sinapp skulo Ider fa
u torr ryg, sum har rinna tre gange
ginom ugnskvasten
u tre rispar ginom trässkullen
u stått brändt kul u aska skulu Jär
fa til snäus; u ännu större hajdur
sker det Idor: källingi kumbur sjalv
för Idur in ör kalkhaggvannen, så lyde-
pasar sta kring henne pa bårdet til
sallat efter mat!

Bröllops-Lexa.

Far har så lagat och mor har
så skickat, att min brorson skall gifta
sig med er grannasmors dotters piga
(eller tös). Och därför skall jag nu
bjuda Eder infinna er i Allfride gård
om Torsdag morgon klockan åtta att
höra på deras glam och nöje.

Asebuff u Akebuff u Drum-döjveli buff
mala mala
knappare mala
Storselarna på
och rofvor och senap skolen I få
och torr råg, som har runnit tre
gångar genom ugnskvasten
och tre rispor genom tröskeln
och stött brändt kol och aska skolen
I få till snus; och ännu större heder
sker det Eder: kärringen kommer
själf för Eder in ur bruklafven, så
att ulltrasorna stå kring henne på
bordet till sallat efter maten!

Den i texten (sid. 83) upptagna läxan är af Wallin anförd i en sammanhän-
gande ramsa; den där gjorda uppställningen är af mig konstruerad. Det föreföll
genast vid första genomläsningen, som om rim här och där skulle varit in-
lagda, och vid närmare granskning syntes det vilja framgå, att åtminstone tre
rimpar följde på hvarandra: vali — mani, pa — fa samt bordi — duri, särskildt
då vokalljuden i det sista rimparet i vissa delar af ön nästan sammanfalla.

Denna läxa består tydligen af fyra afdelningar: 1) ingressen, som inne-
håller själfva bjudningen, 2) en osammanhängande ramsa, för närvarande delvis
omöjlig att tolka, 3) beskrifning på gästabudet, hvilka anrättningar som skola
serveras, såsom etter och vattenlagd flinta eller stött bränt kol och aska att
användas som snus, som det står i den säveska uppteckningen, där äfven
»kärningen kommer in ur bruklafven, så att ullflingorna stå kring henne till
sallat efter maten» — saker som möjligen haft sin direkta motsvarighet vid
bröllopsmiddagen, 4) en icke fullbordad berättelse om huru han skulle vara
fadder till Nils Benskens barn; berättelsen slutar med en dialog, där den,
som önskar veta, hur mötet mellan talaren och Nils Bensken aflopp, blir om-
bedd att tåga.

Det är utan tvifvel den andra afdelningen som synes som den mest gåtfulla. Den börjar med det obegripliga »att giff buff» etc. samt har tvenne rimpar; på slutet komma tre rader, som icke rimma med hvarandra och icke heller inbördes synas hafva något sammanhang — åtminstone står sista raden alldeles isolerad från det öfriga. Man synes däraf närmast böjd att antaga, att slutet af stycket blifvit betydligt stympadt. Om versformen är ursprunglig eller om stycket ursprungligen gått i en viss takt, som åtskilliga sådana ramsor från fastlandet, och rimmen sedermera efter hand smugit sig in, lämnas oafgjordt. Stycket, som i och för sig sålunda gifver anledning till en del spörsmål, blir så mycket intressantare, som det äfven förekommer i den säveska uppteckningen med nästan samma ord. Första raden är i den senare något längre, men från »knappare mala» kommer nästan ord för ord det samma igen, fastän med sådana olikheter, till hvilka alltid ett muntligt öfverlämnande af ett obegripligt stycke gifver anledningen. Granska vi den i sammanhang med barnleken anförda, består denna af 1) bjudningen, 2) en vers, 3) ett par afslutande ord. Äfven denna innesluter sålunda i den egendomliga versen en sådan ramsa, som icke lämnar någon mening, och som egendomligt nog — början lyder *Knappar i Valle*, är en motsvarighet till Säves *knappare mala* och till Wallins *knappar i mani*. Det ser sålunda ut, som om alla dessa ramsor skulle gå tillbaka på något gemensamt original, möjligen versifieradt, och i den anförda barnläxan har ramsan äfven uppfattats som vers att döma efter Säves uppteckning af densamma. Jag har velat påpeka det intressanta förhållandet, enär flera varianter eller motsvarigheter möjligen kunna på Gottland eller annorstädes påträffas, hvilka kunna gifva ledtråden till en tolkning eller åtminstone till en fullt riktig uppfattning af saken.
